

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

В. В. БАЗЕЛЮК,

*канд. юрид. наук, асистент кафедри кримінального права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Досліджено кримінальну відповідальність за посягання на культурні цінності за Кримінальним кодексом України та законодавством таких країн, як Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан, Киргизька Республіка, Республіка Польща, Данія, Франція, Китайська Народна Республіка.

Ключові слова: порівняльний аналіз кримінальної відповідальності, культурні цінності, пам'ятники історії і культури, об'єкти археологічної та культурної спадщини, незаконні археологічні розкопки.

Кримінальні кодекси більшості країн світу містять норми, що передбачають відповідальність за посягання на культурні цінності. Потребу в порівняльному правознавстві для України на даному етапі її розвитку важко переоцінити. Необхідність оновлення законодавчого регулювання суспільних відносин, пошук можливостей уникнення помилок тих держав, що успішно пройшли відповідний період розвитку, розширення з набуттям Україною незалежності міжнародних контактів – усе це є незаперечним фактом необхідності максимальної активізації роботи в галузі порівняльного правознавства [2, с. 138].

Метою статті є проведення порівняльного аналізу кримінальної відповідальності за посягання на культурні цінності за Кримінальним кодексом (далі – КК) України та законодавством таких держав, як Російська Федерація (далі – РФ), Республіка Беларусь, Республіка Казахстан, Республіка Туркменістан, Республіка Узбекистан, Киргизька Республіка, Республіка Польща, Данія, Франція, Китайська Народна Республіка.

КК РФ у розд. 15 «Злочини проти громадської моральності» містить ст. 243 «Знищення або пошкодження пам'ятників історії і культури», яка встановлює відповідальність за знищення або пошкодження пам'ятників історії, культури, природних комплексів або об'єктів, взятих під охорону держави, а також предметів чи документів, що мають історичну або культурну цінність. Стаття 298 КК України встановлює кримінальну відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Це свідчить, що КК РФ не містить норми, за якою винну особу можна було б притягнути до відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт (археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт) на об'єкті археологічної спадщини. Хоча в науковій літературі зустрічаються пропозиції щодо доповнення КК РФ статтею «Незаконне заволодіння культурними цінностями, що не мають власника, чи власник яких невідомий» [5, с. 176] і статтею «Незаконні археологічні розкопки» [1, с. 133].

Окрім того, ст. 243 КК РФ передбачено лише одну кваліфікуючу ознаку – знищення або пошкодження особливо цінних об'єктів чи пам'ятників всеросійського значення [14]. Стаття 298 КК України, окрім вищезазначеної кваліфікуючої ознаки, містить й інші, зокрема, вчинення діянь, передбачених частиною другою або частиною третьою цієї статті з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини та службовою особою з використанням службового становища (частини 4 і 5).

Слід відзначити, що у КК РФ є окрема норма, яка передбачає відповідальність за викрадення предметів, що мають особливу цінність (ст. 164) [14]. Аналогічне положення є і в КК Республіки Казахстан (ст. 180) [11]. На нашу думку, запозичення такого досвіду Україною стало б позитивним моментом у боротьбі з посяганнями на культурні цінності. Але вважаємо, що зовсім необов'язково передбачати таку відповідальність окремою статтею. Достатньо було б включити посягання, пов'язані з викраденням предметів, що мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, як

кваліфікуючі ознаки деяких корисливих злочинів проти власності, оскільки вилучення подібних предметів є досить поширеним явищем. Наприклад, за даними Головного управління карного розшуку МВС України лише протягом 1991 – 2000 рр. в Україні скоєно понад 2000 злочинів, пов'язаних з викраденням предметів старовини та антикваріату. Впродовж 1992-1993 рр. було вчинено 136 крадіжок культурних та історичних цінностей, в результаті яких викрадено 790 предметів, 1994 р. – 356 крадіжок (1595 предметів), а 1995 р. – 215 крадіжок (1 616 предметів) і т.п. [6, с. 110–115]. Хоча говорити про спад злочинності у даній сфері суспільних відносин ще зарано. По-перше, з наведених даних видно, що хоча кількість крадіжок зменшилася, проте кількість викрадених предметів зростає. По-друге, викрадення культурних цінностей можна віднести до злочинів зі значним відсотком латентності. Приватний колекціонер не завжди діє відповідно до закону. Тому каста колекціонерів для збереження колекції не афішує свого існування, способів придбання експонатів та іншої діяльності. У разі вчинення злочину щодо належних їм культурних цінностей, вони не поспішають звернутися до правоохоронних органів із заявою. І навіть у разі відкриття кримінального провадження не слід розраховувати на допомогу колег потерпілого.

Подібний злочин було вчинено 15.11.1991 р. У Києві на Байковому кладовищі був знайдений мертвим відомий антиквар Ян Белкін. На той момент Белкін, адміністратор волейбольної команди «Локомотив», зібрав цінну колекцію ювелірних виробів видатного майстра Фаберже, якій міг позаздрити навіть Ермітаж. У кишенях померлого оперативно-слідча група виявила сто доларів США та статуєтку Фаберже. Зник перстень, який був у Белкіна, коли він виходив з дому. Експертиза засвідчила, що покійного спочатку піддали тортурам, а потім убили. Під час проведення розслідування перешкоди встановленню істини чинили самі колеги Белкіна. Слідство встановило, хто був замовником убивства, але не змогло довести провину [3, с. 181–182].

КК Республіки Беларусь також містить декілька норм, які встановлюють відповідальність за злочинні посягання на культурні цінності. Згідно зі ст. 344

КК Беларусі особа карається за умисне руйнування, пошкодження чи знищення пам'ятників історії та культури. До кримінальної відповідальності притягується будь-яка особа, яка умисно зруйнувала, пошкодила чи знищила пам'ятник(-и) історії та культури, що знаходиться(-яться) під охороною держави, а також за пошкодження чи знищення документів, що мають історичну чи культурну цінність (ч. 1 ст. 344 КК Республіки Беларусь). Стаття 345 КК Республіки Беларусь передбачає кримінальну відповідальність за руйнування, пошкодження чи знищення історико-культурних цінностей, що знаходяться під охороною держави, якщо ці дії були вчинені з необережності та потягли за собою збитки у великому розмірі [10]. Відмітимо, що КК України не містить норм, які б передбачали відповідальність за вчинення зазначених дій з необережності. На нашу думку, така позиція українського законодавця є правильною, оскільки існування в Республіці Беларусь кримінальної відповідальності за необережне знищення або пошкодження історико-культурних цінностей виглядає необґрунтованим, так як таке діяння, якщо воно вчиняється з необережності, не становить значної суспільної небезпеки, окрім того, не є поширеним на практиці. Тому в даному випадку достатньо було б обмежитись адміністративною відповідальністю [4, с. 11].

КК Республіки Беларусь містить також норму, яка передбачає покарання за наругу над історико-культурними цінностями за відсутності ознак їх знищення чи пошкодження (ст. 246) [10]. Наявність у КК Беларусі зазначеної норми свідчить про бажання законодавця криміналізувати коло діянь, що посягають на культурні цінності, на які не поширюється ст. 344 КК [5, с. 114].

Недоліком КК Республіки Беларусь, на наш погляд, є те, що ст. 228 КК, яка передбачає відповідальність за контрабанду, не містить спеціальної вказівки на культурні цінності як предмет зазначеного злочину чи кваліфікуючу обставину, тоді як на світовому рівні контрабанда культурних цінностей визнана одним із найнебезпечніших злочинів транснаціонального характеру [5, с. 176].

Стаття 166 КК Туркменістану «Умисне знищення, руйнування або

пошкодження пам'ятників історії та культури» передбачає відповідальність за умисне знищення, руйнування або пошкодження пам'ятників історії та культури або природних об'єктів, взятих під охорону держави. А ст. 233 КК цієї ж країни «Викрадення предметів, що мають особливу цінність» встановлює відповідальність за викрадення предметів чи документів, що мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність, незалежно від способу викрадення. За своїм змістом зазначені статті майже повністю відтворюють текст ст. 243 та ст. 164 КК РФ. У ст. 254 КК Туркменістану «Контрабанда» культурні цінності виступають в якості кваліфікуючої ознаки даного складу злочину [15].

КК Республіки Узбекистан має свої особливості щодо притягнення до кримінальної відповідальності за посягання на культурні цінності. Так, згідно зі ст. 132 КК «Знищення, руйнування, пошкодження пам'ятників історії або культури» кримінальна відповідальність за знищення, руйнування, пошкодження пам'ятників історії або культури, взятих під охорону держави, настає лише у разі, якщо до винної особи раніше застосовувалось адміністративне стягнення за аналогічні дії. Але якщо такі дії спричинили значну шкоду, то відповідальність настає незалежно від попереднього застосування адміністративних стягнень. Уваги заслуговує вирішення питання за цією статтею щодо звільнення від покарання. Так, у разі відшкодування спричиненої шкоди у трьохкратному розмірі до винної особи не застосовується покарання у виді позбавлення волі [13].

Стаття 175 КК Киргизької Республіки «Умисне знищення або руйнування пам'ятників історії і культури» встановлює відповідальність за умисне знищення або руйнування пам'ятників історії і культури, природних об'єктів, взятих під охорону держави [9]. Зазначена стаття майже повністю відтворює текст ст. 207 КК УРСР 1960 р. Головною її відмінністю є те, що розміщена вона у розділі «Злочини проти власності» та має порівняно невелику санкцію (максимальне покарання за злочин, передбачений ст. 175 КК Киргизької Республіки, полягає в обмеженні волі на строк до двох років), що свідчить про

певну недооцінку законодавцем суспільної небезпечності посягань на об'єкти археологічної та культурної спадщини.

КК Республіки Польща відрізняється тим, що позитивна посткримінальна поведінка винного у вчиненні злочину, що посягає на культурні цінності, прямо впливає на кримінально-правову оцінку вчиненого [5, с. 174]. Так, якщо винний вчинив одне із названих у ст. 295 КК Республіки Польща діянь, а потім добровільно відшкодував шкоду або повернув у неушкоджену стані річ, що має особливе значення для культури, суд може значно пом'якшити покарання і навіть відмовитися від його призначення [12; 5, с. 174]. На нашу думку, по суті тут йдеться про дійове каяття, а тому це питання можна було урегулювати в Загальній частині кодексу.

Кримінальна відповідальність за посягання на культурні цінності передбачена й законодавством інших держав. Так, за § 194 КК Данії карається особа, якщо вона ліквідує, руйнує чи пошкоджує публічні пам'ятники або інші суспільно корисні об'єкти чи прикраси або колекції, які належать суспільству чи охороняються суспільством. Такі діяння караються позбавленням волі на строк до трьох років, а за наявності пом'якшуючих обставин – штрафом [7]. Таким чином, зважаючи на невеликі санкції за вчинення подібних діянь, можна дійти висновку, що законодавець Данії не оцінив на належному рівні суспільну небезпечність посягань на об'єкти археологічної та культурної спадщини.

У КК Франції знищення, пошкодження майна, що являє собою культурну цінність, є єдиним складом злочину, предметом якого є культурні цінності [5, с. 169]. Відповідно до ст. 322-2 КК цієї країни знищення або пошкодження майна караються трьома роками тюремного ув'язнення і штрафом в 45000 євро, якщо це майно є: предметом нерухомості чи рухомою річчю, що зареєстрована чи знаходиться на обліку, є археологічною знахідкою, знайденою під час розкопок чи випадково, ґрунтом, що включає в себе археологічні рештки чи будь-яким іншим предметом, що зазвичай охороняється чи зберігається в музеях, бібліотеках або архівах і належить публічно-правовій юридичній особі,

яка здійснює функції, пов'язані з публічною службою або діє в суспільних інтересах (п. 3); предметом з виставки історичного, культурного чи наукового характеру, організованої публічною особою, чи особою, на яку покладені обов'язки державної служби, чи особою, яка діє в суспільних інтересах (п. 4). У цій же статті зазначено, що передбачене в п. 3 злочинне діяння матиме місце і тоді, коли виконавець є власником знищеного чи пошкодженого майна [16]. На нашу думку, вказівка в законі на можливість притягнення до кримінальної відповідальності власника об'єкта археологічної або культурної спадщини заслуговує на увагу. Вважаємо за можливе запозичення такого досвіду і українським законодавцем.

Достатньо уваги приділяється питанню охорони пам'яток культури і в КК Китайської Народної Республіки. За ст. 324 КК підлягає відповідальності особа за умисне пошкодження і знищення культурних цінностей, що знаходяться під охороною держави, або культурних цінностей, що визнані такими основними всекитайськими організаціями з охорони культурних цінностей і організаціями з охорони культурних цінностей провінційного рівня. Кримінально караним визнається і невдалий замах на такий злочин, якщо він спричинив значні наслідки. Стаття 324 КК Китаю також передбачає відповідальність за умисне пошкодження і знищення пам'яток культури і визначних місць, що знаходяться під охороною держави, при обтяжуючих обставинах. За ст. 325 КК карається не лише незаконний продаж, а й дарування іноземному громадянину колекційних культурних цінностей, вивезення яких із країни заборонено Законом про охорону культурних цінностей. За цією статтею настає відповідальність не лише фізичної, але й юридичної особи. На організації накладаються штрафні санкції, а до їх керівників чи осіб, які несуть безпосередню відповідальність, застосовуються покарання у виді арешту чи позбавлення волі, а також одночасно або як самостійне покарання – штраф. За законодавством Китаю кримінально караним є і продаж з метою одержання прибутку культурних цінностей, які не можуть бути об'єктами господарської діяльності. Суб'єктами цього злочину також можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (ст. 326 КК).

За ст. 327 КК підлягають відповідальності державні музеї, бібліотеки чи інші організації за продаж чи самовільну передачу недержавним організаціям чи приватним особам культурних цінностей, що знаходяться під охороною держави. КК КНР передбачає покарання і за відкопування та розграбування пам'ятників давньої культури, давніх поховань, що являють собою історичну, культурну і наукову цінність (ст. 328). За вчинення діянь, передбачених статтями 324, 326 та 328 КК, встановлено досить суворі санкції, аж до позбавлення волі на строк до 10 років. А за вчинення злочину, передбаченого ст. 328 КК, за обтяжуючих обставин, до винної особи може бути застосоване покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років, довічне позбавлення волі або навіть смертна кара, а також штраф чи конфіскація майна. Такими обтяжуючими обставинами є: 1) відкопування та розграбування пам'ятників давньої культури, давніх поховань, що визнані такими основними всекитайськими організаціями з охорони культурних цінностей провінційного рівня; 2) керівництво групою, яка займається відкопуванням та розграбуванням пам'ятників давньої культури, давніх поховань; 3) багаторазове відкопування і розграбування пам'ятників давньої культури, давніх поховань; 4) відкопування та розграбування пам'ятників давньої культури, давніх поховань, що супроводжуються привласненням пам'ятників культури чи спричиненням пам'ятникам культури значної шкоди [8].

Отже, законодавець КНР оцінив суспільну небезпечність таких посягань на культурні цінності, як їх пошкодження, знищення, продаж, інше незаконне відчуження, а також розкопування і розграбування пам'ятників давньої культури. Хоча ми вважаємо, що застосування смертної кари за посягання на пам'ятки історії та культури свідчить про перебільшення суспільної небезпечності даного злочину та є антигуманним. На нашу думку, незважаючи на свою значимість для людства, культурні цінності не можуть бути благом, важливішим за життя людини.

Зазначимо, що, на жаль, кримінальні кодекси не всіх держав містять статті про відповідальність за злочини, предметом яких є культурні цінності.

Наприклад, кримінальні кодекси Голландії, Швейцарії та Швеції таких норм не містять [5, с. 173].

Таким чином, проаналізувавши кримінальне законодавство у сфері охорони культурних цінностей деяких пострадянських та ряду зарубіжних країн, ми виявили як його переваги, так і недоліки. В одних державах простежується певна недооцінка суспільної небезпечності посягань на пам'ятки історії та культури (Голландія, Швейцарія, Швеція), в інших – навпаки, її переоцінка (КНР). На нашу думку, на увагу заслуговує вирішення питань відповідальності за посягання на культурні цінності у кримінальних кодексах Російської Федерації та Франції. Запозичення певного досвіду цих країн стало б позитивним моментом для кримінально-правової охорони об'єктів археологічної та культурної спадщини України.

Список літератури:

1. *Кульгін В. В.* Уголовно-правовая охрана культурных ценностей: возможности оптимизации / В. В. Кульгін // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 128–134.
2. *Ландіна А. В.* Охрана моральності в кримінальному праві (порівняльне дослідження) / А. В. Ландіна // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 8. – С. 138–141.
3. *Мільчуцька О. С.* Оцінка діяльності національних правоохоронних органів по боротьбі зі злочинними посяганнями на культурні цінності України / О. С. Мільчуцька // Вісник Луганської академії внутр. справ. – 2003. – № 3. – С. 178–187.
4. *Пінаєв А. А.* Уголовное право Украины. Общая часть: учеб. / А. А. Пінаєв. – Х. : Харьков юридический, 2005. – 664 с.
5. *Сабитов Т. Р.* Охрана культурных ценностей: уголовно-правовые и криминологические аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. Р. Сабитов. – Челябинск, 2002. – 196 с.
6. *Сауляк Е.* Деякі питання міжнародного поліцейського співробітництва в контексті загальної проблеми розшуку та повернення викрадених культурних цінностей / Е. Сауляк // Правові аспекти реституції культурних цінностей: теорія і практика : матеріали наук.-практ. симпозиуму. – К., 1997. – С. 110–115.
7. Уголовный кодекс Дании [Електронний ресурс] : распоряжение от 12.08.1997 г. № 648. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366,100096654,100097157#text>. – Загл. с экрана.
8. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики [Електронний ресурс] : принят 5-й сессией Всекитайского собрания народных представителей 6-го созыва 14.03.1997 г. – Режим доступа : <http://ukknr.ucoz.ru/index/0-9>. – Загл. с экрана.
9. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Електронний ресурс] : Закон Кыргызской Республики от 01.10.1997 г. № 69. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14305/preview>. – Загл. с экрана.
10. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс] : принят Палатой

представителей 02.07.1999 г. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=НК9900275>. – Загл. с экрана.

11. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс] : Закон Республики Казахстан от 16.07.1997 г. № 167-І. – Режим доступа : <http://pavlodar.com/zakon/index.html?dok=00087&ogl=all>. – Загл. с экрана.

12. Уголовный кодекс Республики Польша [Электронный ресурс] : принят 01.01.1997 г. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110058,100110097,100110208#text>. – Загл. с экрана.

13. Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс] : утвержден Законом РУз от 22.09.1994 г. № 2012-ХІІ ; введен в действие с 01.04.1995 г. – Режим доступа : http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug. – Загл. с экрана.

14. Уголовный кодекс РФ [Электронный ресурс] : принят ГД ФС РФ 24.05.1996 г. ; вступил в действие 13.06.1996 г. № 63-ФЗ. – Режим доступа : <http://ukrf.narod.ru/glavy/g25.htm>. – Загл. с экрана.

15. Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс] : принят 12.06.1997 г. ; вступил в действие с 01.01.1998 г. – Режим доступа : http://www.akademia.gp.gov.ua/ua/kkid.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=160965. – Загл. с экрана.

16. Уголовный кодекс Франции [Электронный ресурс] : принят в 1992 г. ; вступил в силу 01.03.1994 г. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/379964/>. – Загл. с экрана.

Базелюк В. В. Сравнительный анализ уголовной ответственности за посягательства на культурные ценности.

Статья посвящена исследованию уголовной ответственности за посягательства на культурные ценности за Уголовным кодексом Украины и законодательством таких стран, как Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Туркменистан, Республика Узбекистан, Киргизская Республика, Республика Польша, Дания, Франция, Китайская Народная Республика.

Ключевые слова: сравнительный анализ уголовной ответственности, культурные ценности, памятники истории и культуры, объекты археологического и культурного наследия, незаконные археологические раскопки.

Bazelyuk V. V. Comparative analysis of criminal responsibility for encroachments on cultural values.

The article is devoted to research of criminal responsibility for encroachment on cultural values after the Criminal code of Ukraine and legislation of such countries, as Russian Federation, Republic of Belarus, Republic of Turkmenistan, Republic of Uzbekistan, Kirghiz Republic, Republic of Poland, Denmark, France, Chinese People's Republic.

Key words: comparative analysis of criminal responsibility, cultural values, monuments of history and cultures, objects of archaeological and cultural inheritance, illegal archaeological excavations.

Розширена анотація

статті Базелюк Вікторії Володимирівни на тему: «Порівняльний аналіз кримінальної відповідальності за посягання на культурні цінності»

Bazelyuk V. V., Candidate of Law, Assistant of the Criminal Law department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

An extended abstract of a paper on the subject of:

«Comparative analysis of criminal responsibility for encroachments on cultural values»

Problem setting. The criminal codes of the most countries contain norms which foresee responsibility for encroachment on cultural values. Nowadays the necessity of comparative jurisprudence for Ukraine is obviously seen. Also the necessity of modernization of the judicial regulation of the social relations, the search of ways to avoid the mistakes of the states which successfully passed the corresponding period of development, increasing the amount of international contacts after proclamation of Ukrainian independence – everything is the evidence of the rationality of the activation in the field of comparative law.

Paper objective. The purpose of this article is conducting the comparative analysis of criminal responsibility for encroachment on the cultural values after the Criminal code of Ukraine and legislation of such states as Russian Federation, Republic of Belarus, Republic of Kazakhstan, Republic of Turkmenistan, Republic of Uzbekistan, Kirghiz Republic, Republic of Poland, Denmark, France, Chinese People's Republic.

Unfortunately, the criminal codes of not all states contain the rules about responsibility for the crimes the subject of which cultural values are. For example, criminal codes of Holland, Switzerland and Sweden do not contain such norms.

Conclusions of the research. Analysing the criminal legislation of some post-Soviet and foreign countries in the sphere of the guard of cultural values we exposed

both its advantages and disadvantages. In some states definite underestimation of no public concern of encroachments on sights of the history and culture (Holland, Switzerland, Sweden) is traced, in other – vice versa, its overvalue (CPR). From our point of view, the decision of questions of responsibility for encroachment on cultural values in the criminal codes of Russian Federation and France deserves on attention. Borrowing of definite experience of these countries will become a positive moment for the criminal guard of objects of archaeological and cultural inheritance in Ukraine.

Key words: comparative analysis of criminal responsibility, cultural values, monuments of history and cultures, objects of archaeological and cultural inheritance, illegal archaeological excavations.

